

5. Низовий І. Сум'яття: лірика та антилірика / І. Низовий. – Луганськ : Луга-принт, 2003. – 55 с.
6. Низовий І. Це мій вертеп... Лірика відчаю і надії / І. Низовий. – Луганськ : Луганська обласна організація спілки письменників України, 1996. – 75 с.
7. Низовий І. Чорнороси. Лірика / І. Низовий. – Луганськ : Осирис, 1998. – 76 с.

REFERENCES

1. Nyzovy, I. (2002), *Vid travnya do travnya* [From May to May], Globus, Luhansk, Ukraine
2. Nyzovy, I. (2003), *I kalynasvoya, I topolya* [Both my snowball and poplar trees], Donbas, Donetsk, Ukraine
3. Nyzovy, I. (2006), *Oskoma oseni* [Autumn's soreness of the mouth], Shlyah, Kyiv, Ukraine
4. Nyzovy, I. (1993), *Prakorin* [Great-root], Vyhid, Kreminna, Ukraine
5. Nyzovy, I. (2003), *Sumyattya: liryka I antyliryka* [Commotion: lyrics and anti-lyrics], Luga-print, Luhansk, Ukraine
6. Nyzovy, I. (1996), *Tsemyvertsep...Liryka vidchayu i nadii* [This is my puppet show booth... Lyrics of despair and hope], Luhanska oblasna organizatsiya spilky pysmennykiv, Luhansk, Ukraine
7. Nyzovy, I. (1998), *Chornorosy* [Blackdew], Osyris, Luhansk, Ukraine

УДК 821.161.2:82-31

ОСОБЛИВОСТІ ПАРОДІЮВАННЯ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ ТОТАЛІТАРИЗМУ В АНТИУТОПІЇ О. ІРВАНЦЯ «РІВНЕ/РОВНО (СТІНА): НІБИТО РОМАН»

Ніколаєнко В.М., к. філол. н., доц., Зубець Н.В., магістрант

Запорізький національний університет

вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна

nikolajenko2012@rambler.ru, zubets_1994@mail.ru

У представлений розвідці подано найзагальніші відомості про феномен масової культури, зокрема радянської. Висвітлено специфіку пародіювання мас-культури радянської епохи в постмодерному романі-антиутопії О. Ірванця «Рівне/Ровно (Стіна)». Також досліджено інші засоби художнього вираження: гіперболізацію, гротеск, іронію, різні форми інтертекстуальності.

Ключові слова: пародія, масова культура, іронія, постмодерний роман, антиутопія, інтертекстуальність.

ОСОБЕННОСТИ ПАРОДИРОВАНИЯ МАССОВОЙ КУЛЬТУРЫ ТОТАЛИТАРИЗМА В АНТИУТОПИИ А. ИРВАНЦА «РИВНЕ/РОВНО (СТЕНА): ВРОДЕ БЫ РОМАН»

Николаенко В.Н., Зубец Н.В.

Запорожский национальный университет

ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

В данном исследовании представлено общие сведения о феномене массовой культуры, в особенности советской. Раскрыта специфика пародирования масс-культуры советской эпохи в постмодернистском романе-антиутопии А. Ирванца «Ривне/Ровно (Стена)». Также изучено другие средства художественной выразительности: гиперболлизацию, гротеск, иронию, разные формы интертекстуальности.

Ключевые слова: пародия, массовая культура, ирония, постмодернистский роман, антиутопия, интертекстуальность.

THE PECULIARITY OF TOTALITARIAN MASS CULTURE PARODY IN O. IRVANETS' DYSTOPIA "RIVNE/ROVNO (THE WALL):KIND OF A NOVEL"

Nikolaenko V.M., Zubets N.V.

*Zaporizhzhya National University
Zhykovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine*

This scientific research represents the most common information about mass culture phenomenon. The others terms are popular (pop) culture, consumer culture etc. Its original features are democratic and utilitarian character, standardization, simplicity, wide orientation. The scientists say that mass culture is a middle level between elitist and folk cultures, but this statement is rather controversial.

For a long time Soviet mass culture was a very effective ideological tool. Its reminiscences are still present in modern Ukrainian life. Therefore it has to be discovered from different points of view. Moreover, since the time of getting independence Ukrainians have faced many political, economic, cultural troubles. The anxiety and fear transformed into a specific, ironical, attitude to all significant things, ideals, values, and then a postmodern method has taken a major place in common cultural development of a new state.

The peculiarity of parodying a Soviet mass culture in O. Irvanets' postmodern novel "Rivne/Rovno (The Wall)" is also mentioned here. The author creates a plot according to all canons of classical dystopia. At the same time this novel is a bright example of a postmodern text and contains the most recognizable stylistic features of this method. The main way of creating a fantastic reality is parody with its binary nature. O. Irvanets parodies different monuments, park objects, popular press and literature, symbolic things and clothes. Besides, there's an extra analysis of other expressive means, such as hyperbola, grotesque, irony, various forms of intertextuality.

This kind of research is another level in studying the parody peculiarities in Ukrainian postmodern discourse.

Key words: parody, mass culture, irony, postmodern novel, dystopia, intertextuality.

Друга половина ХХ ст. стала знаковою для формування й поширення масової культури. Це явище вирізняється орієнтацією на основну масу населення незалежно від нації чи держави. Н. Авер'янова зауважує: "...На сьогодні масова культура не постає єдиним монолітом, у ній є твори різного рівня. Тому в масовій культурі виділяють: кітч-культуру (низькопробна культура), мід-культуру (культура середнього рівня), арт-культуру (культура з порівняно високим художнім змістом і естетичним вираженням)" [1, с. 174].

Масова культура – демократична, універсальна, стандартизована. Вона справляє виразний візуальний ефект на реципієнта, носить серійний і комерційний характер, користується здобутками елітарної й народної культур, беручи їхні найбільш знакові елементи. З одного боку, така культура виступає каталізатором до зацікавлення мистецтвом вищого рівня й фольклором, а з іншого боку, на думку іспанського філософа й громадського діяча Х. Ортеги-і-Гассета, "культура людини мас" – це негативне явище, оскільки "маса за своєю суттю не володіє внутрішніми вольовими та ініціативними характеристиками", тобто "активність маси може мати лише руйнівний характер" [цит. за 5, с. 326]. Феномен масової культури II пол. ХХ ст. став об'єктом досліджень К. Акопяна, Р. Барта, Д. Белла, Ж. Дерріда, І. Дзюби, З. Кагарлицької, О. Карцевої, Е. Тоффлера, Дж. Уайта, Р. Шульги.

Постмодернізм як світоглядна парадигма є продуктом мас-культури в індустріальному суспільстві. Український постмодернізм розгортався на тлі руйнування багаторічної тоталітарної імперії. За словами Т. Гундорової, він "...виконував роль соціокультурної критики, в такий спосіб поставивши під сумнів емансипацію української культури з-під тиску політичних моделей мислення" [2, с. 108]. Нестабільність повалених ідеалів спричинила зневіру в будь-що цінне й цільне, яка згодом трансформувалася в особливе, іронічне, ставлення до світу, а шок від повалення звичного життєвого устрою замінився пародіюванням усього, що колись було значимим. Ці процеси вповні проявилися в постмодерній літературі кін. ХХ – поч. ХХІ ст., особливо у творах з явною

антирадянською спрямованістю, одним із яких є “нібито роман” О. Ірванця “Рівне/Ровно (Стіна)”.

За своєю специфікою твір належить до класичної антиутопії, зрощеної на українському ґрунті, і, будучи творінням постмодерну, не позбавлений пародійності, іронічності, гротеску тощо. Автор застосовує ці прийоми для розкриття сутності й функцій як псевдорадянської мас-культури, так і власне української. Роман “Рівне/Ровно” досліджено в студіях А. Галича, О. Євченка, К. Левків, К. Мікрюкової, Л. Скорини, однак питання про застосування пародії в романі є недостатньо висвітленим. Актуальність розвідки пов’язана з викривальною функцією пародії в контексті твору: так автор доводить штучність і нетривалість нав’язаних ідолів. Мета дослідження – довести, що відображення масової культури роздвоєного Рівного є пародією на радянську й українську. Відповідно до мети поставлено такі завдання: визначити, які елементи мас-культури є об’єктом пародіювання митця; які додаткові до пародіювання прийоми застосовано в тексті. В ході роботи застосовуватимемо описовий метод і критичний аналіз твору.

Оскільки події роману розвиваються в Соціалістичній Республіці Україні, вважаємо доречним звернутися до думки дослідників радянської масової культури, адже автор уводить специфіку епохи тоталітаризму в художній простір. “Стосовно масової культури Радянського Союзу (частиною якої була й українська), то вона не лише відображала світ і людину такими, якими вони є, а й пропонувала взірець, якими вони повинні бути, впроваджуючи у масову свідомість стандарти, стереотипи поведінки та морально-духовні орієнтири...” – слушно зауважує О. Наумкіна [4]. Зауважимо, що мас-культура радянської доби відрізняється перевагою ідеї над естетичністю, а її герой був носієм ледве не всіх людських чеснот і духовних цінностей і головним пропагандистом. У постмодерному дискурсі саме елементи радянської мас-культури: лозунги, панорамні об’єкти, мистецтво, спосіб мислення, поведінка тощо – стали першими об’єктами для висміювання та пародіювання.

Пародіювання радянських реалій починається ще за межами подій твору – у псевдонауковій довідці про місто Рівне, написаній цілком відповідно до мовних штампів СРСР: “При підтримці та потуранні реакційних сил ЗУР і ряду держав Європи західна частина міста насильницьким шляхом відторгнута зі складу СРУ і являє собою окреме політичне утворення під юрисдикцією ООН” [3, с. 5]. Завершальна фраза (“Давні демократичні та національно-визвольні традиції” [3, с. 5]) доповнює пародійний ансамбль, враховуючи те, у якому невільницькому напруженні живуть мешканці східної частини Рівного.

Пародія в О. Ірванця не завжди має справляти комічний ефект. Доволі часто завдяки пародіюванню радянської мас-культури в сучасного читача виникає опір фальші й подвійним стандартам. Очевидно, це – природна реакція особистості, яка стоїть вище від “маси”. В романі “Рівне/Ровно” це – головний герой, письменник Шлойма Ецірван – альтер его автора. Письменник часто звертається до радянської дійсності з фактографічною метою, подекуди доповнюючи не надто смішними деталями. Наприклад, у епізоді, коли Шлойма отримує лист-запрошення до сектору Ровно, проступає виразна пародія на україномовні тексти в час русифікації: “Ув. тов. (закреслено) Ецірван Шлойма, проживаючий у м. Ровно, західний сектор... Ровенське обласне управління зовнішньої та внутрішньої міграції населення повідомляє Вам...” [3, с. 11]. Однак культурна складова життя Рівного – це широкий простір для пародіювання, чим і користується автор. Через сприйняття головного героя він глузує з монументально-незугарного пам’ятника “Ткаля”: “Велетенська жіноча постать сиділа на постаменті, неприродно викрутнувшись, відставивши убік стулені разом ноги” [3, с. 44]; скульптури “До зірок”: “...мозолястий чоловічійсько замахувався у небо супутником, затиснутим у долоні неприродно викрученої руки, неначе Микола Джержа серпом на розлютованого урядника” [3, с. 78].

Окрім паркових об'єктів, автор висміює інформаційні ресурси соціалістичної України. Наприклад, назва київської газети “Україна оновлена”, якої “в західному Рівному ще попошукати по кіосках” [3, с. 72], співзвучна з політологічною працею Ю. Бачинського “Україна irredenta” (“Україна поневолена”), а її шпальти майорять псевдопозитивними заголовками з “переконливою недоречністю – “Піднімемо престиж вітчизняного виробника”, “Переговори в Криму – ще один крок до зміцнення українсько-російських взаємовідносин”, “Хроніка жнив” [3, с. 72]. Автор часто пародіює радянські канцеляризми й публіцистичні штампи: “компартійна ровенська газета “Червоний прапор” [3, с. 19], “Розквіт ціною загибелі” [3, с. 46], “Виховали зрадницю” [3, с. 107].

Літературне життя соціалістичної України часто піддається висміюванню: тут функціонують літературознавчі періодичні видання із клішованими назвами “Київ”, “Вітчизна” або «нещодавно знову відроджене “Радянське літературознавство” вже під назвою “Українське соціалістичне літературознавство» [3, с. 56]. Застосовуючи різні форми інтертекстуальності, автор пародіює бляклих письменників, яких не можна розрізнити за стилем чи тематикою: “Поліщуків ... було двоє – Юхим і Никифор. Обоє писали прозу, що й підкреслили...” [3, с. 50]. Особливої уваги вартий образ Олеся Фіалка-Баранюка, ідеологічно правильного митця для широких мас, чиї вірші – гіперболізоване епігонство молодих українських поетів кін. XIX ст. – I пол. XX ст.: “Невже це так довіку буде? / В наш час утвердження добра / Є люди / Є чудові люди! / А є юрба!...” [3, с. 52]. Саме під час його виступу Шлоймі спадає на думку чудова характеристика заходу – катування літературою: “Олесь Фіалко-Баранюк у цей час саме дочитував свої мініатюри про весну, яка символізувала для нього відродження й пробудження всього нового, свіжого, чистого і прогресивного: І незабаром вже проллються / Дощі великі і малі / Неначе вічна революція, / Весна крокує по землі!...” [3, с. 53]. Поезія Фіалка є сатиричною ремінісценцією творчості і романтиків, і пізніших провладних митців, які користувалися відомими мотивами й словесними конструкціями, виконуючи чергове “письменницьке завдання”.

Не оминає автор і культ особи, щоправда, не в політичному контексті, а в культурному. Через постать Т. Шевченка О. Ірванець неодноразово показує, як можна спаплюжити значущість митця, зробивши його ідеологічним знаряддям: “...Шевченкове погруддя, яке довгий час було єдиним (а скільки їх потрібно?) монументом поетові, письменникові, революціонерові й демократові в обласному центрі” [3, с. 79]. Патетично й водночас істерично про українського генія говорить типовий представник “літературної професури” Чмонь: “Шевченко – він же всеосяжний! Він охопив усе!.. якби Тарас Григорович зараз встав з могили на Чернечій у Каневі, він одразу ж добряче нам’яв би вуха цим самозваним дослідникам!.. А декому він стягнув би штани й добряче відходив би його паском, паском, ременем, кропивою!!!” [3, с. 56]. У такий спосіб автор пародіює не тільки фанатичне поклоніння митцеві без усвідомлення його ролі в культурному розвитку, а й некомпетентних літературознавців-ретроградів, які критикують все нове. Не можна проігнорувати й образ живого класика, Степаниди Добромолець, яка стала би “патріархом ровенської літератури” [3, с. 114], якби народилася чоловіком. Щоправда, творчий доробок обмежився трилогією “Шлях до волі”, у якій назви томів не позначені оригінальністю: “Шлях до волі”, “На волі краще, як в неволі” та “З волі в неволю не хоче ніхто”. Образ Добромолець – це пародія на маститого письменника, чия заслуга в літературному житті країни дуже завищена, чиї твори мають низьку естетичну вартість і за своєю суттю є збіркою соціалістичних канонів, прихованих за патетичним текстом.

Привертає увагу й літературний конкурс “Кремація слова”, який проводить не літературна спілка, а Мимська фабрика молочних і кондитерських кремів. Гротескно виглядає й контингент учасників “Кремації слова”: “...запрошуються домогосподарки, учні шкіл та ПТУ, особи, що відбувають покарання в місцях позбавлення волі. Професійні

письменники та особи з вищою освітою до участі в конкурсі не допускаються...” [3, с. 72]. Очевидно, що О. Ірванець натякає на міжнародний конкурс “Коронація слова”, який було засновано в 1999 р. не спілкою літературних діячів, а представниками харчової промисловості та продюсером одного з національних телеканалів. Трансформували назву конкурсу й тим самим внісши в неї кардинально нове значення, автор насміхається над компетентністю реальних організаторів та журі.

Не оминає автор і проблему дефіциту. Джинси, техніка, косметика – не просто елементи мас-культури, а складники аксіологічної ієрархії людини, що живе в постійному обмеженні й страху. Це створює не комічне враження, а справжній дисонанс із оптимістичними ремарками про квітучу й багату Соціалістичну Республіку Україну.

Отже, масова культура – це різновид культури, покликаної забезпечити потреби широкого кола споживачів. Вона тісно пов’язана з постмодерною епохою й водночас є одним із її ключових об’єктів висміювання. В постмодерному романі “Рівне/Ровно” одним із засобів творення художньої дійсності є пародіювання, яке має подвійну природу й спрямоване винятково на псевдорадянське середовище. Автор піддає пародіюванню як панорамні споруди, так і засоби масової інформації й культурний складник життя східної частини Рівного, додатково застосовуючи гротеск, гіперболу, іронію та інші форми інтертекстуальності – ремінісценцію й трансформацію власних назв. Результати дослідження можуть стати базисом для більш ґрунтовного вивчення рецепції мас-культури в постмодерному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авер’янова Н. Українська специфіка масової культури в контексті дослідження європейського цивілізаційного простору [Електронний ресурс] / Н. Авер’янова. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ukralm/2013_11/averjanova.pdf
2. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека : український літературний постмодерн / Т. Гундорова. – К. : Критика, 2005. – 264 с.
3. Ірванець О. Рівне/Ровно (Стіна): нібито роман / О. Ірванець. – Харків : Фоліо, 2010. – 219 с.
4. Наумкіна О. Масова культура в сучасній Україні [Електронний ресурс] / О. Наумкіна. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vdakk/2012_3/28.pdf
5. Тюрменко І. Культурологія: теорія та історія культури : навч. посіб. / І. Тюрменко, О. Горбула. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 368 с.

REFERENS

1. Averianova N. (2013). “Ukrainian Peculiarity of Mass Culture in the Context of European Civilizational Space Discovering”, available at : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ukralm/2013_11/averjanova.pdf
2. Hundorova T. I. (2005). Post-Chornobyl Library: Ukrainian Literature Postmodern, “Chasopys “Krytyka”, Kyiv. Ukraine.
3. Irvnets O. (2013). Rivne/Rovno (The Wall): Kind of a Novel, Folio, Kharkiv, Ukraine.
4. Naumkina O. (2012). “The Mass Culture in Modern Ukraine”, available at : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vdakk/2012_3/28.pdf
5. Tiurmenko I. (2004). Culturology: theory and history of a culture, Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine.